

BEDİÜZZAMAN'DA MEDENİYET İNŞASI: BİR DİNLER TARİHİ YAKLAŞIMI

CONSTITUTION OF CIVILIZATION IN BEDIUZZAMAN: AN APPROACH OF THE HISTORY RELIGIONS

*Mustafa ALICI***

ÖZET: Bediüzzaman, Batı medeniyetine karşı değildir. O batının körü körüne taklidine karşıdır. Yine o, batılaşmak ve Avrupalılaşmak anlamındaki her türlü şekilcilik ve kimlik değiştirmeye karşıdır. Medeniyet açısından böyle bir anlayış, daha çok yüzeysel ve tamamen dış görünümün önemsenmesi demektir.

Ona göre İslam medeniyetinin durgunluğuna ve geri kalmasına götüren, kötümserlik, enaniyet, düşmanlık, yolsuzluklar, diktatörlüktür. Buna karşın İslam dininin özüne muhalif eylemler içine girmeden Müslümanları harekete geçirecek unsurlar, şura, tecdid, barış, ve kardeşlik gibi ahlaki değerlerle donanmış İslami gerçeklerdir.

Anahtar sözcükler: Bediüzzaman, Batı Medeniyeti, İslam Medeniyeti, Tecdid.

ABSTRACT: Bediuzzaman is not opponent to the Western civilization. What he did oppose is to imitate it blindly. He also opposes for the ideas as to be civilized or to be Europeanized in surface and identically. For him, this approach to the civilization means to insist on the its phenomena not on its essences.

According to him the reasons for the declination of Muslim civilization can be listed such as pessimism, selfishness, enmity, corruptions and dictatorship. Against these “illnesses” he offers us, as “the medicines”, the ethical truths of Islam such as the consultation, re-newment, the peace and brotherhood.

Keywords: Bediuzzaman, Western Civilization, Muslim Civilization, Re-newment.

1. GİRİŞ

Bu makalemizde Bediuzzaman Said Nursi'de “insanlığın hizmetindeki medeniyet inşasını” onun “medeniyet” fikri çerçevesinde “Batı medeniyeti” ve “Asya Güneşi” veya “Asya'nın gür sesi” adını verdiği “İslam Medeniyeti” hakkında hakkındaki görüşlerini Dinler Tarihinin tarihsel fenomenolojik yaklaşımıyla sağlamasını yaparak değerlendirmeye çalışacağız. Buradaki hedefimiz, onun muradı olan medeniyetin fitrata uygun ve insanlığa faydası olan mehasinlerinden hareketle hem Müslümanlar olarak bizi hem de insanlığa fayda sağlayacak İslam medeniyetinin objektif yönlerini ortaya çıkarmaktır.

** Prof. Dr., Erzincan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Erzincan-Türkiye, mustafaalici@hotmail.com.

2. BEDIÜZZAMAN'DA “MEDENİYET TANIMI” VE “MEDENİYET- DİN İLİŞKİSİ”

Modern anlamda medeniyet -din ilişkisini ele alan ilk bilim antropoloji olmuştur. İngiliz Edward Brunett Tylor(1832- 1917)'un çizgisindeki evrimci antropolojiye göre kültür ile özdeş görülen medeniyet, “bir cemiyetin üyesi olarak insan tarafından kazanılmış bilgi, inanç, sanat, ahlak, kanun, adet- gelenek ve diğer kabiliyet ve “alışkanlıklar” gibi karmaşık bütünlük oluşturan unsurlar toplamıdır”.¹ Bir başka ifadeyle antropolojiye göre medeniyet, eğitilmiş ve işlenmiş hayatın içeriğini oluşturan dini de kapsayan tüm beşeri kazanımların toplamıdır.² Dahası Tylor için kültür, doğrusal bir çizgide gelişen ve biyolojik evrimle mukayese edilebilir bir süreci de ifade eder. Böylelikle kültür alanı olarak antropoloji, uzun safhalar içinde fiziksel değişimlerden çok zihinsel değişiklikleri ele alır.³ Zira Tylor'a göre medeniyet, kelimeler dizisi halindeki fikirlerin değiş tokuş gücüne dayanan iletililebilir bir beşer zekası olup⁴ lineer bir süreç olarak anlaşılan insanlık tarihi, evrilerek gelişen bir ilerlemeler tarihidir.⁵

Halbuki Bediüzzaman, medeniyet ile din arasındaki yakın ve sıcak ilişkiye vurgu yapar. O, tarihin dönüm noktalarının inkılapçı yapıcıları olan peygamberlerin medeniyetinin de öncülerini olduğunu belirtir. Zira ona peygamberler bu gücü doğrudan vahiyden almaktadırlar.⁶ Dahası Bediüzzaman, medeniyetin, insanlığın ortak zihinsel eylemi olduğunu farkındadır. Bunu sadece insanın melekeleriyle hareket ettiğini söyleyen ve biyolojik ve kültürel açıdan işleyen evrimci görüşe bağlayan Tylorcu antropolojinin⁷ aksine Bediüzzaman, medeniyeti “hasenatı seyyiatına galebeti” ölçüsünde değerlendiren Bediüzzaman, medeniyetin çıkış noktalarını sırasıyla “*Telahuk-i efkar (fikirlerin biraraya gelip birleşmesi demek olup Hegelci diyalektik felsefenin savunduğu tesadümün zıddıdır)*”, “*Semavi Şerayi (her devirde peygamberlere verilen ulvi Şeriatler)*” ve “*Hacat-ı Zaruriye (insanın zaruri ihtiyaçları)*” şeklindeki mehasinler olarak belirler.⁸ Buradan rahatlıkla anlıyoruz ki medeniyet sadece beşeri bir ürün değil ilahi katkıları büyük olan bir olgudur. Bir başka ifadeyle medeniyet, her evrimci politeist çizgiye girdikçe inkılapçı karakterdeki peygamberlerin müdahalesiyle fitrat çizgisine çekilmektedir.

Fenomenolojik tarihsel mukayese yaklaşımına sahip Dinler Tarihi, açısından dinin kendi somut tarihsel formuyla bilinmesi normaldir. Bediüzzaman'ın işaret ettiği gibi zaruri ihtiyaçlardan doğan özgürlük, sanat, düşünce, sosyal yapı, ekonomik yapı ve politika gibi diğer öğelerle beraber oluşturur. Ona göre bu farklı medeniyet formları, birbirlerinden soyutlanmış

* Bu makale geniş ölçüde 28-29 Mart 2015 tarihlerinde İstanbul'da düzenlenen X. Risale-i Nur Kongresi'nde sunulan tebliğe dayanarak hazırlanmıştır.

¹ Tylor, *Primitive Culture, Primitive Culture; Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom*, Londra 1881, c. I, I.

² Marett, Tylor, Londra 1936, 25.

³ Marett, 19.

⁴ Marett, 49.

⁵ Tylor, *Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization*, Londra 1968, 374.

⁶ Said Nursi, *Sözler*, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul, 2007, 627.

⁷ Tylor'un evrimci ilerleme fikrinde iki boyut göze çarpar; bağımsız kültürel icatlar ve dışarıdan alınan etkiler veya ödünçler. Bu iki ilerleme süreci ona göre beraber çalışır. Dahası modern psikoloji bile tüm insanlardaki ortak bir zihinsel ilerleme sürecine işaret eder. Bu bakımdan kültürün bir halktan ötekine aktarımı, insanları birbirine yeknesaklık olarak bağlayan zihinsel bir bağı ima eder ve onları başıboş haldeki diğer canlı türlerinden ayırır. Daha geniş bilgi için Mustafa Alici, *Evrimsel Politeizm Devrimci Monoteizm*, İstanbul 2013, 116- 121.

⁸ Said Nursi, *Hutbe-i Şamiye*, İstanbul 2009, 366.

değil aksine içi içe geçmiş ve birbirine bağımlı unsurlardır. Böylelikle medeniyet/din, tam bir organik yapı olarak hem dipdiri hem de hayati bir organizma olarak karşımızda durmaktadır. Bu yüzden medeniyetin, bu hayatta tek bir unsuru bile yalın kalmadan işlemesi gereken dairesel bir gücü bulunur. Bundan dolayı, birini diğerinden soyutlayarak onun bir parçasını anlamlandırmak mümkün değildir. Dolayısıyla bir halkın tarihi, sanatı, şiiri hatta dünya görüşü bilinmezse o halkın dini tam olarak anlamlandırılmaz. Yine bunun tam tersi olarak eğer bir halkın dini anlaşılabilir ise o halkın hayatı, medeniyeti ve tarihi tam olarak anlaşılabilir. Zaten Dinler Tarihine göre dini ihmal eden veya hiç sayan bir medeniyet, kültür, sakat, yetersiz ve değerlerden yoksun bir kültürdür.⁹ Zira insanın sanat, bilim ve felsefe kadar kendi dininin de sürekli yenileyici ve inşa edicisi olduğu ve “hayatın pozitif bir faktörü” olduğunu açıklar.¹⁰

Yine Bediüzzaman'ın tüm insanlığın ortak kazanımı “umum malı” olarak kabul ettiği medeniyet konusunda Dinler Tarihi, *din ve medeniyetin birbirlerine hizmet etmesini savunur*. Bu yönde dinin gerçek kimliğini korumak için dinî- tarihsel kültürel bakış şarttır. Söz gelişi din olgusunu dışlayıcı, dogmatik ve fanatik tavırlardan kurtarıp onun gerçek ruhuna ve hakiki tanımına yeniden dönmesini sağlayan temel faktör medeniyet fikridir.¹¹ Böylece medeniyetin temel mehasinleri heterojen ama birbirleriyle çelişik olmayan unsurlardır. Bu mehasinler, uyum içinde beraber yaşayarak kendilerine ait idealler olan “batini bir dinî hayat” ve “tarihsel dinî bir vicdana” dönüşmeyi başarabilirler.¹² Nitekim çağdaş Dinler Tarihinin işaret ettiği bu tarihsel fenomenolojik duruma Bediüzzaman seneler öncesinden şöyle işaret etmişti; “*Fakat hakiki medeniyet, nev-i insanın terakki ve tekemmülüne ve mahiyet-i neviyesinin kuvveden file çıkmasına hizmet ettiğinden, bu nokta-i nazardan, medeniyeti istemek insaniyeti istemektir*”.¹³

Ayrıca Bediüzzaman, tarihin dönüm noktalarındaki insanlığı şekillendiren medeniyetin öncülerinin peygamberler olduğunu onların da vahye muhatap olduklarını açıklarken¹⁴ Dinler Tarihi ile aynı çizgidedir. Çünkü Dinler Tarihi, peygamberlerin başlangıçta politeist bir ortamda bir büyük şahsiyet ve bitip tükenmez enerjiye sahip olarak inkılapçı bir başkaldırıyla, kendi milletinin sosyal hayatına oldukça tenkitçi davranarak yeni bir dünyanın kuruluş müjdesiyle yeni bir mesaj getirdiğini açıklar.¹⁵ Peygamberler, tutku dolu bir ruh ve kararlı bir karakterle eşsiz bir ilah fikrini her devirde ortak bir çabayla yaymak isterler.¹⁶ Bu olağanüstü karizmaya sahip din kurucusu (peygamber), aynı zamanda yeni getirdiği sözün en önemli “mezatçısı” rolüne girerek yorulmadan çarşı pazar dolaşır. O ve en yakın çevresi, bu mesajın “ilk kurbanları” olarak öne çıkar. Zerdüşt'ün zor işkencelerden geçmesi, Hz Muhammed'in hicreti, İsa Mesih'in haça gerilmek istenmesi bu çileli kurban oluşun önemli kanıtlarıdır.¹⁷

Böylece Dinler Tarihine göre peygamberler, ilahların çokluğunu ret, inkar ve terk edip yeni bir solukla ve ıslahatçı bir anlayışla “medeniyet inşa etmeye katkı sağlayıp tarihi şekillendirmektedirler”. Dahası peygamberler, tarihsel monoteizmin devrimciliğini doğal (fitri), tek yönde, düzenli ve hemen hemen zorunlu, olağanüstülüğünden kaynaklandığı için bir illeti olmayan, dramatik, gönüllülük esasına dayalı ve dar bir çevrede başlayan bir yaklaşımla başarırlar¹⁸

⁹ Pettazzoni, “Religione e Cultura”, 169- 170; P. Pisi, “Storicismo e fenomenologia nel pensiero di R. Pettazzoni”, *SMSR*, 56 (1990), 245- 277.

¹⁰ Alıcı, 337.

¹¹ Pettazzoni, “Religione e Cultura”, 171-172.

¹² Pettazzoni, “Religione e Cultura”, 172.

¹³ Said Nursi, *Sünhat*, İstanbul 1995, 56.

¹⁴ Said Nursi, *Sözler*, 627.

¹⁵ Pettazzoni, *The All-Knowing God*, Londra 1957, 2.

¹⁶ Pettazzoni, “La Formazione del monoteismo”, 45.

¹⁷ Pettazzoni, *Mitologia e Monoteismo- A Cura di Alcuni Studenti*, Roma 1952, 119.

¹⁸ Pettazzoni, 43 -44.

2.1. Bediüzzaman'a Göre Batı Medeniyetinin İki Yüzü

Aslında Batılılaşarak çağdaşlaşmaya karşı çıkan Bediüzzaman, her türlü zorlamalı modernleşirmeye karşı çıkmakta ve bu noktada kendi çağdaş olan İslamcı Osmanlı aydınları gibi düşünerek batı medeniyetini körü körüne almanın bir felaket olacağını açıklamaktadır. O dönemde “Batı bütündür” diyen ile “batının hiçbir şeyini almamaya inat edenlerin” tam orta noktasında bulunanlardan¹⁹ biri de Bediüzzaman’dır. Bediüzzaman, Avrupa’yı değerlendirirken iki boyutuyla onu açıklar;

a. Tevhit eksenli etkiler (Yahudilik- Hıristiyanlık ve özellikle Endülüs ve Sicilya İslam mirasıyla gelişen İslamiyetin olumlu etkisi): Batı Medeniyetinin, insanların sosyal hayata faydası dokunan sanat, adalet ve hakkaniyetleri geliştiren yönü olumludur. Ona göre bu alanı eleştirel açıdan değerlendirmeye ve hitap etmeye gerek yoktur.

b. Ona göre Avrupa medeniyetinin ikinci kısmı, bozulmuş Avrupa diye isimlendirilmesi mümkün olan ve daha çok aslında Aydınlanmacı felsefenin etkisiyle ortaya çıkan natüralist felsefi akımların marifetiyle gelişen ve insanlığı sefahate ve sapkınlığa götüren yönü.

Netice Avrupa’nın birinci yüzü konusunda Bediüzzaman, batı medeniyetinin olumlu yönüne işaret ederken onun teknik ve faydacı tarafını teşkil eden ve hayatımızı kolaylaştıran maddi unsurlarını kabul etmekte; bunun yanında “insan hürriyeti”, “şeref ve haysiyeti için yıkım olduğunu ilan ettiği manevi unsurlarını insanı hayvanlaştırdığı için İslâm’ın reddettiğini söyleyerek alınmamasını ifade eder. Hatta ona göre bedavette bir adam dört şeye muhtaç iken, Batı medeniyeti onu yüz şeye muhtaç ve fakir etmiştir.²⁰

Bediüzzaman’ın işaret ettiği bu iki boyuta çağdaş Dinler Tarihi ısrarla vurgu yapmaktadır. Şöyle ki Dinler Tarihi’ne göre tarih boyunca medeniyet konusunda iki önemli tavır göze çarpmıştır; din olgusunu medeniyet tanımı içinde yok eden antropolojik yaklaşımlar ve din ile medeniyeti birbiriyle yakın ilişki ve yakınlaşma içinde gören dinamik anlayış.

Bediüzzaman’ın zikrettiği birinci tavır, medeniyet ile özgürlükçü gerçek din arasındaki fenomenolojik ilişkiye vurgu yapan bir anlayıştır. Dinler Tarihine göre tarih boyunca din, medeniyetin bir çehresini, sanat, düşünce, sosyal yapı, ekonomik yapı ve politika gibi diğer öğelerle beraber oluşturur. Buna göre insanlığa ait farklı medeniyet formları, birbirlerinden soyutlanmış değil aksine içi içe geçmiş ve birbirine bağımlı birbirleriyle dayanışma içinde olan ve birlikte hareket eden unsurlardır. Böylelikle medeniyet/din, tam bir organik yapı olarak hem dipdiri hem de hayati bir organizma olarak insanlığa hizmet eder. Bu yüzden medeniyetin, bu hayatta tek bir unsuru bile yalın kalmadan işleme gereken dairesel bir gücü bulunur. Bundan dolayı, birini diğerinden soyutlayarak onun bir parçasını anlamlandırmak mümkün değildir. Dolayısıyla bir halkın tarihi, sanatı, şiiri hatta dünya görüşü bilinmezse o halkın dini tam olarak anlamlandırılmaz. Yine bunun tam tersi olarak eğer bir halkın dini anlaşılmasa ise o halkın hayatı, medeniyeti ve tarihi tam olarak anlaşılmasa. Bu yüzden son tahlilde dini ihmal eden veya hiç sayan bir kültür, sakat, yetersiz ve değerlerden yoksun bir kültürdür.²¹ Bunun yerine Dinler Tarihi, insanın sanat, bilim ve felsefe kadar kendi dininin de sürekli yenileyici ve inşa edicisi olduğunu iddia ederken aynı zamanda medeniyetin “hayatın pozitif bir faktörü” olduğunu kabul etmektedir.²²

¹⁹ Celalettin Vatandaş, “Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi”, *Dünden Bugüne Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, Bursa 2002, 72- 73.

²⁰ Said Nursi, *Sözler*, 654.

²¹ Pettazzoni, “Religione e Cultura”, 169- 170; P. Pisi, “Storicismo e fenomenologia nel pensiero di R. Pettazzoni”, *SMSR*, 56 (1990), 245- 277.

²² Pettazzoni, “Gli Ultimi Appunti”, *Religione e Societa’*, ed. Mario Gandini, Bologna 1966, 122.

Bediüzzaman'da Medeniyet İnşası: Bir Dinler Tarihi Yaklaşımı

İkinci tavır olarak yani Bediüzzaman'ın Avrupa'nın ikinci yüzünde gördüğü tabiatçı felsefenin beşeriyeti birleşmeye değil zulme, sefahate ve dalalete sevkettiğine²³ işaret etmesine gelince; bu tavır Aydınlanmacı, tabiatçı, pozitivist evrimci bir bakışla bilim çağında dinin artık sona erdiğini, özgür düşünce ve teknik ilerlemelerin çağının geldiğini savunur.²⁴

XVII. asrın son çeyreğinden itibaren tabiatçı felsefelerin kaynağı olan Batı Aydınlanması ortaya çıkar. Batı aydınlanması “doğal felsefe” adını verdiği bir anlayış geliştirmiştir. Bu felsefe, metafiziği bile doğal dünyayı konu edinerek arayan Rönesans'tan bir adım önde olarak doğanın kuruluşundan yani fiziki gerçekliklerden yola çıkarak onu büyük bir başarıyla bilme durumuna gelen insan zihnine dönüş yapmayı ve zihnin donanımlarıyla ilgili felsefi açıklamalar yapmayı bilginin salt matematiksel unsurlardan ziyade duyumsal bileşenlerine yoğunlaştı. Böylece Rönesansın etkisiyle dini dışlayarak akılcılığa ve teolojiler olmadan metafiziğe yönelen bilgi dünyası, aydınlanma ile beraber bilgiye dayalı kurumlara ve deneyci antropolojilere kaymıştır.²⁵ Sonuçta diyebiliriz ki tabiatçı felsefeler, ilke olarak Tanrı'ya imanı reddetmese de tarihsel pagan dinlerin dogmatik vahiy dinlerinin karşısında olduğunu fark eder.²⁶

Bediüzzaman'ın ifadesiyle “sefahet ve dalalet ile bozulmuş ve İsevi dininden uzaklaşmış Avrupa”²⁷ medeniyetinin deist ve tabiatçı filozoflarının ortak görüşü şuydu; Tanrı alemi yaratmış ve onu kendi tabii kurallarına bırakmış ama insanlar arasında muameleleri kontrol eden bir ahlaki kanunlar dizisi ile eylemlerinin sonuçlarının verileceği bir ahiret onlara vaat etmişti. Onlara göre tabiatçı inanç, en saf haldeki din olup vahyedilmiş herhangi bir dinden daha yüksek ve insanın bizzat kendi yetenekleriyle bile bilinebilen entelektüel bir dindir. Bu anlayışlarıyla tabiatçı felsefeler, insanlık için en iyi umudun ilk şekliyle dinin saf haline dönüş ve barış ve esenlik içinde evrensel kardeşlik ortamında tüm dinlere mensup insanların yaşamasının sağlanması olduğunu savunmuştu. Dolayısıyla tabiatçı din anlayışı, natürizmi yani tabiata tapınmayı çağırırsa da aslında daima bu anlamda kullanılmamış özellikle aydınlanmacı düşünürlerce tanımlandırıldığı üzere dinin fitri boyutunu (yani insan olmanın temellerinde mevcut olan inancı) ifade eder. Tabiatçılık, vahiy dini veya vahyedilmiş kurulu din terimine karşıdır. Deistler bu dinlerin doğaüstü bir alemde hakikatler ihtiva ettiklerini ve insanın doğasının normal özelliklerinden gelen bir inanç olmadıklarını iddia ederler²⁸.

Son olarak Bediüzzaman, batı medeniyetinin olumlu yönüne işaret ederken onun teknik ve faydacı tarafını teşkil eden ve hayatımızı kolaylaştıran maddi unsurlarını kabul etmekte; bunun yanında “insan hürriyeti”, “şeref ve haysiyeti için yıkım olduğunu ilan ettiği manevi unsurlarını insanı hayvanlaştırdığı için İslâm'ın reddettiğini söyleyerek alınmamasını ifade eder. Hatta ona göre bedeviyette bir adam dört şeye muhtaç iken, Batı medeniyeti onu yüz şeye muhtaç ve fakir etmiştir.²⁹

Bediüzzaman, Avrupa'nın ikinci yüzünü anlatırken insanlara yalancı cennet içinde cehennem bir azap yaşatan Batı Medeniyetini³⁰ ilahi dinleri tam dinlemediği, insanları fakirleştirip ihtiyaçlarını artırdığı ve ekonomik ve kanaat prensiplerini alt üst ettiğini, israfa, hırsa ve cimriliğe yol açtığını savunur.³¹

Sonuçta ona göre bu medeniyetin reddetmesinin sebebini onda bulunan beş önemli olumsuz unsura işaret ederek açıklar; bunlar sırasıyla;

²³ Said Nursi, *Sözler*, 442.

²⁴ Pettazzoni, “Religione e cultura”, *Religione e Societa'*, ed. Mario Gandini, Bologna 1966, 169.

²⁵ Ahmet Cevzici, *Felsefe Tarihi- Thales'den Boudrillard'a*, İstanbul 2009, 569- 570.

²⁶ Gökberk, 109.

²⁷ Said Nursi, *Sözler*, 442.

²⁸ Strenski, 10- 12.

²⁹ Said Nursi, *Sözler*, 654.1

³⁰ Said Nursi, *Sözler*, 442-443.

³¹ Said Nursi, *Hutbe-i Şamiye*, 41- 43.

- a. Temel hareket ve dayanak noktası olarak gücü öne çıkarması; Bediüzzaman'a göre bu tecavüz eylemi olarak anlaşılabilir.
- b. Hedefi pragmatik gayelerdir.
- c. Batı medeniyeti hayata diyalektik (cidal) açıdan bakar; insanları birbirine kırdıran bir yaklaşıma sahiptir.
- d. Kitleri birbirine tutan temel faktör, bu medeniyette olumsuz anlamlara çekilmesi ve su-i istimal edilmesi kolay olan unsuriyet (katı ulusalcılık) anlayışıdır. Bu yaklaşımın ise gayet açık olarak ona göre çatışmalara ve şiddetli kavgalara (tesadüme) yola açacağı kesindir.
- e. Bu medeniyetin en cezbedici tarafı, insanın zayıf noktasını teşkil eden heva ve hevesine yönelik geliştirdiği kolaylaştırıcı ve tatmin edici unsurlarıdır. Ona göre bu unsurlar aslında insanı, meleklik mertebesinde köpeklik seviyesine düşürmektedir. Bu seviye maneviyatını ortadan kaldırmaktadır. O, fenomenolojik bir anlayışla bu durumu şöyle izah eder; (eğer içi dışa çevrilse) “görüngü /fenomen olarak” birer medeni olan” insanlar aslında (essence olarak) kurt, ayı, yılan, domuz, maymun gibi hayvanların davranışlarını icra etmektedirler.³²

3. BEDİÜZZAMAN'DA BATI MEDENİYETİ İLE İSLAM MEDENİYETİNİN FENOMENOLOJİK MUKAYESESİ

Bu bağlamda Bediüzzaman, Batı Medeniyetinin panzehir olarak Asya'yı temsil eden İslam Medeniyetini öne çıkarır ve bu medeniyetin temel esaslarını kıyasla şöyle sıralar. Ona göre İslam şeriatının içerdiği ve emrettiği medeniyet, günümüzdeki batı medeniyetinin gerileyip soğumasından sonra gelişecektir. Batı medeniyetinin ortaya çıkardığı olumsuzluklar yerine daima yapıcı, dinamik ve olumlu prensiplere sahiptir. Bediüzzaman İslam medeniyetinin dayanak noktalarını kuvvete bedel hakır ki, şe'ni adalet ve tevazüdür. Hedef de, menfaat yerine fazilettir ki, şe'ni muhabbet ve tecazüptür (kendine çekmektir). Cihetü'l-vaahdet (birlik ciheti) de unsuriyet (ırkçılık) ve milliyet yerine, rabita-i dinî, vatanî, sınıftır ki, şe'ni samimî uhuvvet (kardeşlik) ve müsâlemet (barış) ve haricin tecavüzüne karşı yalnız tedâfüdür (savunmadır). Hayatta düsturu, cidal (mücadele) yerine düstur-ı teavündür (yardımlaşmadır) ki, şe'ni ittihad (destekleme) ve tesanüttür (dayanışmadır). Hevâ (hevesler) yerine hüdâdır (hidayet yoludur) ki, şe'ni insaniyeten terakkî ve ruhen tekâmüldür. Hevâyı tahdit eder (sınırlar); nefsin hevesat-ı süfliyesinin teshiline (kolaylaştırılmasına) bedel, ruhun hissiyat-ı ulviyesini tatmin eder.³³

Bu noktada Çağdaş Dinler Tarihinin Batı ve Batı Medeniyetini eleştirisi Bediüzzaman'ın listelediğiyle aynıdır. Modern Batı medeniyeti kendi gelişim çizgisinde en son dönemde geliştirdiği, özel olarak da Batı dünyasının Aydınlanma sonrasında kazandığı kültürel değer ve sosyal ilişkilerin özümsemesiyle ortaya çıkan hayat görüşü olarak tanımlanmaktadır. Modernizm gibi batı medeniyetine ait temel akımlar ise genel olarak hümanizm, sekülerizm ve demokrasi üzerine kurulu olan ve hakimiyetin insana ait oluşunu iddia eden ve kurtuluşu dinî geleneklerde değil bilimsel icatlarda arayan antropoloji merkezli anlayışı yansıtır.³⁴

Batı kaynaklı modern akımların tarihi çıkış köklerinden biri de dinin eleştirilmesidir. Hatta XIX. yüzyılda Batı'daki bilimsel ve felsefi yaklaşımlara göre, dinler sadece sosyo-kültürel ve teknolojik gelişmeleri engelleyici değil aynı zamanda insanlık için tehlikelidirler³⁵.

³² Said Nursi, *Tarihçe-i Hayat- İlk Hayatı*, 118.

³³ Said Nursi, *Hutbe-i Şamiye*, 128.

³⁴ Mustafa Alıcı, “Dinler Tarihinin Çağdaş Problemleri”, *İslami İlimlerde Usul Meselesi- II*, İstanbul 2007, 156.

³⁵ Mircea Eliade, *Dinin Anlam ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, Konya 1995, 50.

Modern Batı Medeniyetinin dine muhalif olan ve onu dışlayan tavrı da gözlerden kaçmaz. Modern Batının din olgusuna ve dinî geleneklere yönelik olumsuz bakışı, aslında aydınlanmadan itibaren modern akımlar, dinin ve özellikle tüm kurumlarıyla geleneğin eleştirilmesine dayanmasından hareket ederler. Bundan dolayı Batının bizzat kendisinin , dini ve kurumlarını ilerlemeye mani görmesi, onu kendi yörüngesinde işleyişinin en büyük engel sayması, dinin ferdî düşünce özgürlüğünü ve tartışma hakkını engellediğini, totaliter ve teokratik bir zihniyeti kamçıladığını ve tek tip insan ve tek tip toplum modeli oluşturduğunu ileri sürmesi onun *dine karşı önemli olumsuz bakış* açılarıdır. Bunun yanında Batı modern akımlarının hayatın daima rasyonel unsurlarını ön plana çıkarmak isteyişi ve metafizik alanı dışlayarak fizik aleme vurgu yapmak istemesi, tüm dinleri bazen pozitivist bir yaklaşım altında bazen ortak bir din altında toplamak istemesi, *dinin temellerini sarsacak kadar önemli değiştirici unsurlardır*. Dahası modern akımlar, dinin kurumlarına alternatif olmak üzere, ondan daha anlamlı ve karizmatik bir yapı kuracağını vaat etmesi, dünya ile din alanlarının ayrı oluşunu vurgulayarak dini dünya hayatında doldurduğu alanlardan çekilmeye zorlaması ve onun yerine akıl, bilim ve teknik gibi çağa ait yenilikler ikame etmek istemesi *ona alternatif olmaya çalışacağını* göstermektedir. Hatta Dinler Tarihine göre batı insanı sahip olduğu anlayış sebebiyle, seküler, agnostik (bir nevi dinsizlik olan Tanrı hakkında bilinemezlik) rasyonalist, insancıl, pasifize olmuş, alabildiğine açık fikirli ve özgürlüğüne düşkün ama kolaya kaçan huzursuz ve mutsuz kimsedir.³⁶

Bedüzzaman, Çağdaş Dinler Tarihinin varmış olduğu bu sonuçlara seneler önce şöyle işaret etmektedir. Söz gelişi O, Batı Medeniyetinin sahip olduğu olumlu yönleri rabbani birer nimet olarak görür.³⁷ Ancak onun müntesiplerini ilahi nimetleri hakkıyla eda edemeyen Karun'a benzetir; ona göre Batı medeniyetinin maddi ve manevi unsurları arasındaki uyumsuzluk gözlerden kaçmaz; *“Medeniyet-i hazıra-i Garbiye, semavi kanun-u esasilere muhalif olarak hareket ettiği için seyyiatı hasenatına, hataları, zararları faidelerine racih geldi. Medeniyetteki maksud-u hakiki olan istirahat-i umumiye ve saadet-i hayat-ı dünyeviye bozuldu. İktisat ve kanaat yerine, israf ve sefahet; ve sa'y ve hizmet yerine, tembellik ve istirahat meyli galebe çaldığından biçare beşeri hem gayet fakir, ham gayet tembel eyledi”*.³⁸

Bedüzzaman, Emirdağ risalesinde kökleri semavi düsturlara dayanmasına ve meydana getirdiği harikalar nimet-i rabbani olmasına rağmen çağdaş Batı Medeniyetinin eleştirisine devam eder; batı insanı tembelliğe, heveslerine meylettirir. Yine Batı Medeniyeti ona göre insanın *sa'y şevkini kırıyor. Ve kanaatsizlik ve iktisatsızlık yoluyla sefahete, israfa, zulme, harama sevk ediyor.radyo büyük bir nimet iken, maslahat-ı beşeriyeye sarf edilmekle bir mânevî şükür iktiza ettiği halde, beşte dördü hevesata, lüzumsuz, mâlâyânî şeylere sarf edildiğinden, tembelliğe, radyo dinlemekle heveslenmeye sevk edip sa'yin şevkini kırıyor. Vazife-i hakikiyesini bırakıyor. Elhasıl: Medeniyet-i garbiye-i hâzıra, semavî dinleri tam dinlemediği için, beşeri hem fakir edip ihtiyacatı ziyadeleştirmiş. İktisat ve kanaat esasını bozup israf ve hırs ve tamahı ziyadeleştirmeye, zulüm ve harama yol açmış..... Hevesata, sefahete sevk edip ömrünü faydasız zayi ediyor. Hem o muhtaç ve tembelleşmiş beşeri, hasta etmiş. Su-i istimal ve israfatla yüz nevi hastalığın sirayetine, intişarına vesile olmuş. Hem üç şiddetli ihtiyaç ve meyl-i sefahet ve ölümü her vakit hatıra getiren kesretli hastalıklar ve dinsizlik cereyanlarının o medeniyetin içlerine yayılmasıyla intibaha gelip uyanmış beşerin gözü önünde ölümü idam-ı ebedî suretinde gösterip her vakit beşeri tehdit ediyor, bir nevi cehennem azâbı veriyor...*

3.1. Bedüzzaman'da İslam Medeniyeti İnşasının Temel Kodları

³⁶ Catherine Bell, “Modernism and Postmodernism in the Study of Religion”, *Religious Studies Review*, say. 22, (1996), 179-180; Donald Wiebe, “Modernizm”, *Guide to the Study of Religion*, ed. Willi Braun-Russell T. McCutcheon, London-New York 2000, 354.

³⁷ Said Nursi, *Kastamonu Lahikası*, 17.

³⁸ Said Nursi, *Hutbe-i Şamiye*, 155.

Yine Bediüzzaman, Avrupa karşısında gerilemiş olan İslam toplumundaki hastalıkları şu şekilde sıralar;

Ecnebîler, Avrupalılar terakkîde istikbale uçmalarıyla beraber, bizi maddî cihette kurûn-u vustada durduran ve tevlat eden altı tane hastalıktır;

1. Ye'sin (ümitsizliğin) içimizde hayat bulup dirilmesi.
2. Sıdkın hayat-ı içtimaiye-i siyasiyede ölmesi.
3. Adavete muhabbet.
4. Ehl-i îmanı birbirine bağlayan nûranî rabitaları bilmemek.
5. Çeşit çeşit sarî hastalıklar gibi intişar eden istibdat.
6. Menfaat-i şahsiyesine himmeti hasretmek.

Ona göre bu altı hastalığın Kur'an-ı Kerim'e dayalı ilacı vardır;

1. "El-emel," yani rahmet-i İlahiyeden kuvvetli ümit beslemek
2. Kötümserliği bırakmak. Geleceğin yalnızca ve yalnızca İslam'ın olacağını bilmek.
3. İslam'ın zirve esası ve hayati prensibi olan sıdk ve doğruluğa yapışmak
4. Müslümanlar arasında Muhabbete muhabbetle karşılık vermek; insanlar arasında muhabbeti yaygınlaştırmak; Müslümanlar arasındaki bağı güçlendiren en etkili faktör bu muhabbettir.
5. Müslümanların hem maddi hem manevi hem sözlü hem de fiili olarak birbirlerine yardımcı olmaları ve beraber yaşayabilecek bağları oturup konuşabilmeleridir. Bir büyük fabrikanın dişlileri gibi ortak hareket edip faydalı ürünler ortaya çıkarabilmeleridir. İslam'ın ittihad fikrinin temellerinden biri Bediüzzaman'a göre budur.
6. Meşveret-i Şeriyedir; ona göre toplumsal birlik ve beraberliğin anahtarı olan mutluluğun temeli bu eylemdir. Şurayı emreden ayetin (Şura, 42/38) ışığında Müslümanlar, batıların yaptığı gibi diyalektik bir felsefe izleyerek fikirlerini çatıştırmadan fikirlerinin getireceği çağrışımların dayanışmasıyla (telahuk-i efkar) şarttır. Bediüzzaman'a göre Asya'nın Avrupa karşısında geri kalmasının en büyük faktörlerinden biri, meşvereti hakkıyla yerine getirmemiş olmasıdır.³⁹

Böylece Bediüzzaman'a göre Batı medeniyeti geçmişten günümüze kadar hala ayakta duruyorsa vahye dayalı İslam medeniyetinin ona verdiği bu güçlü destekler sebebiyle sürekli kendini tecdid etmesidir. Ona göre tecdid, kainatta sürekli yenilenmelerle birlikte varolan hareketliliğe dayalı bir ihtiyaçtır. Bu bağlamda Batı medeniyetindeki durgunluk ve soğumasının tek çözüm yolu insanîyet-i kübra olan İslam ile karşılıklı barış ve dayanışma içinde olmasından geçer. Artık şafak vakti söken ve insanlığın üzerinde doğmaya başlayan İslam güneşinin inkisaf ve tenvir etmesini engelleyen perdelerin açılması ile bu durum kendisini gösterecektir.⁴⁰

4. SONUÇ

Bediüzzaman, Batı medeniyetine karşı değildir. O batının körü körüne taklidine karşıdır. Yine o, batılılaşmak ve Avrupalılaşmak anlamındaki her türlü şekilcilik ve kimlik değiştirmeye karşıdır. Böyle bir şekilcilik, daha çok yüzeysel ve tamamen dış görünümün önemsenmesi demektir. Dahası Bediüzzaman, Batı'ya indirgemeci yaklaşmamakta; iki boyutlu gördüğü

³⁹ Said Nursi, *Hutbe-i Şamiye- Arabi Hutbe-i Şamiye Eserinin Tercümesi*, 53- 66.

⁴⁰ Said Nursi, *Emirdağ Lahikası-Birinci Ağır Ceza Mahkemesine*, 369.

Bediüzzaman'da Medeniyet İnşası: Bir Dinler Tarihi Yaklaşımı

Avrupa medeniyetinin birinci yüzünün vahye dayalı ve insani gelişmelere önyak olduğunu ikinci yüzünün ise materyalizmden aldığı olumsuz dersler ile insanlığı ahlaksızlığa, dinsizliğe, dini kayıtsızlığa hatta bozgunculuğa götürdüğünü açıklar. Ona göre Avrupa'nın birinci yüzü ile işbirliği yapılırken diğerrinin ıslahı için çaba göstermek gerekmektedir. Buna ilave olarak o, Avrupa ile ittifak konusunda, ne asimile olmayı ne tam olarak onunla entegre olmayı ister; onun istediği şey, aslında “ne olursan ol yine gel” diyen Mevlana'nın perspektifi olup dönüştürücü ve inkılap yapıcı bir eylemdir.

Medeniyetin durgunluğuna ve geri kalmasına götüren, İslam dininin özüne muhalif eylemler içine girmeden Müslümanları harekete geçirecek unsurlar, onun tabiriyle cami-i ahlak-ı hasane olan hakikat-ı İslamiyye, istidad-ı fitri, feyz-i iman ve şiddet-i açıklıktır. Medeniyetin ilerlemesi için bu düsturlara sımksız sarılmak esastır. Bunun için İslam birliğinin tesisine engel olan ve yapıcı eleştirileri engelleyen kişisel, mezhepsel veya etnik her türlü bencillik duvarlarının yıkılması; bunun yerine Müslümanlar arasında kardeşlik, muhabbet ve barış (selam) yaygınlaştırılmalıdır.

Ona göre İslam dini gelişme ve ilerlemeye mani değildir. Bilakis bir tekamül ve terakki halini benimser. Peygamberlerin gösterdiği mucizeler aslında insanların teknolojik gelişmeleri için birer ilham kaynağı veya cesaret verici olacak şekilde düşünülebilir. Batı medeniyetinin harikaları da bu hakikatlere dayanmaktadır. İnsanlık maddi ve manevi açıdan gelişme göstermek için Kur'an'a muhtaçtır. Batı eğer mutluluk istiyorsa bu hakikatlere tüm varlığıyla sarılmalı ve ittihad-ı İslam için Müslümanlara yardım etmelidir.

Bediüzzaman'a göre “İnsaniyet-i Kübra” adını verdiği İslam, tüm insanların bireysel olgunluğa ulaşarak bu anlayışta olmasını ister. Yine İslam, varlığı yok sayan mistik akımlarla maddeye tapan materyalist anlayışların tam ortasında bulunarak maddenin özünü yakalamamızı ister. İslam sahip olduğu bu gibi medeniyet prensipleri ile Batı zihniyle kıyaslanmayacak kadar bireysel ve sosyal hayatın içine köklerini salmış durumdadır. Müslümanlar biraraya gelmeyi engelleyen hastalıklardan kurtulup yardımlaşma içinde ittihad ederek geleceğin parlak medeniyetini kurabilirler.

Bediüzzaman bir medeniyetin başarılı sayılması için hitap ettiği insanların ekserisine huzur ve mutluluk etmesini istemektedir. Batı Medeniyeti ise hitap ettiği insanların çoğunun huzurunu kaçırmış, insanları tembelliğe ve fakirliğe sevk etmiştir. Ona göre barış, şura, temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması gibi kavramlar öne çıkarılmalıdır.

Bediüzzaman'a göre İslam medeniyeti aslında kendisinin olan ve Endülüs yoluyla veya tercüme yoluyla Batı'ya emanet verdiği müsbet ilimleri kendi manevî potasında, kendisine özgü şekilde sentez etmenin yolunu aramalıdır. Ona göre bir gün bulunacak ve bu himmetin sonunda kendi çağını doğru okuyabilen bir İslâm medeniyeti doğacaktır.

Nitekim Batı medeniyeti geçmişten günümüze kadar hala ayakta duruyorsa vahye dayalı İslam medeniyetinin ona verdiği bu güçlü destekler sebebiyle sürekli kendini tecdid etmesidir. Helaket ve felaket asrının müceddidi olarak Bediüzzaman, evrensel bir söylem geliştirerek sadece Müslümanların değil tüm insanların kurtuluşu için öne çıkardığı ilkelere uyulması gerektiğini açıklar ve “ eğer, İslam ahlak ve inanç esaslarının mükemmel oluşuna bütün fiillerimizle ortaya koyarsak, diğer tüm din mensuplarının İslam'a girmesinin bile mümkün olacağına” işaret eder.

KAYNAKÇA

Adams, Charles J., "Söderblom, Nathan", *Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade, New York –Londra 1987, c. XIII, 403-404.

Alıcı, Mustafa, "Dinler Tarihinin Çağdaş Problemleri", *İslami İlimlerde Usul Meselesi- II*, İstanbul 2007, 156- 179.

-----, *Evrimci Politeizm- Devrimci Monoteizm*, İstanbul 2013.

Bediüzzaman, Said Nursi, Emirdağ Lahikası, İstanbul 2009.

-----, *Hutbe-i Şamiye*, İstanbul 2009.

-----, *Kastamonu Lahikası*, İstanbul 2007.

-----, *Sözler*, İstanbul 2007.

-----, *Sünihat*, İstanbul 1995.

-----, *Tarihçe-i Hayat*, İstanbul 2007.

Bell, Catherine, "Modernism and Postmodernism in the Study of Religion", *Religious Studies Review*, say. 22, (1996), 179-180.

Cevizci, Ahmet, *Felsefe Tarihi- Thales 'den Boudrillard'a*, İstanbul 2009.

Eliade, Mircea, *Dinin Anlam ve Sosyal Fonksiyonu*, çev. Mehmet Aydın, Konya 1995.

Marett, M. M., *Tylor*, Londra 1936.

Pettazzoni, Raffaele, "La Formazione du monotheisme", *Revue du l'Histoire des Religions*, 44 /88 (1923), 193- 229.

-----, "Religione e cultura", in Mario Gandini (ed.), *Religione e societa'*, Bologna 1966, 167- 172.

-----, *Mitologia e Monoteismo- A Cura di Alcuni Studenti*, Roma 1952.

-----, *The All-Knowing God*, Londra 1957.

-----, "Gli Ultimi Appunti", *Religione e Societa'*, ed. Mario Gandini, Bologna 1966, 122.

Pisi, P., "Storicismo e fenomenologia nel pensiero di R. Pettazzoni", *SMSR*, 56 (1990), 245- 277.

Strenski, Ivan, *Thinking About Religion- An Historical Introduction to Theories of Religion*, Oxford 2006.

Tylor, E. Brunett, *Primitive Culture, Primitive Culture; Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom*, Londra 1881, c. I- II.

-----, *Researches into the Early History of Mankind and the Development of Civilization*, Londra 1968.

Vatandaş, Celalettin, "Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi", *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Bursa 2002, 72- 73.

Wiebe, Donald, "Modernism", *Guide to the Study of Religion*, ed. Willi Braun- Russell T. McCutcheon, London-New York 2000, 354-356.